

KARIKATURE EMANUELA VIDOVIĆA

UDK: 75 Vidović, E.
741.5.071 Vidović, E. "1908/1912"
Primljeno: 12. 7. 2010.
Stručni rad

EDO ŠEGVIĆ
Prostor-Split
Križeva 49
21000 Split, HR

U radu je obrađena serija karikatura slikara Emanuela Vidovića, kako bi se upotpunila slika o kreativnosti tog velikog splitskog umjetnika. Obrađene su sve karikature Emanuela Vidovića objavljene u humoristično-satiričnom listu Duje Balavac u razdoblju od 1908. do 1912.

Ključne riječi: Emanuel Vidović, karikatura, Duje Balavac

SLIKAR EMANUEL VIDOVIĆ

O slikarskom opusu splitskog umjetnika Emanuela Vidovića (1870.-1953.) objavljeni su mnogi stručni tekstovi, napisane monografije. Razni su autori detaljno i stručno analizirali njegove radove, te na taj način dostojanstveno prikazali važnost Vidovića u hrvatskom slikarstvu. Mnogobrojnim izložbama i pripadajućim katalogima Emanuel je Vidović s pravom označen kao jedan od vodećih slikara ovog podneblja i svakako kao najveći splitski slikar.

Iako je u dostupnoj literaturi detaljno obrađena njegova kako umjetnička tako i društvena aktivnost, prikazana dakle gotovo cjelokupna ličnost Emanuela Vidovića, ipak je šira javnost slabije upoznata s njegovim radovima na području karikature.

KARIKATURIST EMANUEL VIDOVIĆ

- *Karikature Vidovića? A da nisi falija, ma to ti je karikature crta - Uvodić, a ne Vidović!*

Istina, karikature Emanuela Vidovića spominjane su u većini dostupnih stručnih radova, ali uvijek onako, usput, pomalo sramežljivo.

Čini se kako se bavljenje karikaturoom u elitnom umjetničkom svijetu doživljava kao nešto manje vrijedno u odnosu na druge grafičke vrste (slikarstvo, grafika). No, je li svaka slika *na ulje (maslina na ulje)* ujedno i umjetničko djelo?

JE LI KARIKATURA UMJETNOST?

Izbjegavajući ponavljane definicije tipa - umjetnost je... (ljubav je..., ljepota je...), a shvaćajući umjetnički čin trenutkom kreacije i radosti stvaranja, karikatura je sigurno jedna autorska disciplina. Karikatura nesumnjivo pripada likovnom izričaju, budući da je ona grafički prikaz neke ideje, situacije, osobe.

Čovjek stalno nešto stvara, ali razlikujemo zanatliju koji izrađuje već viđeno, poznato i očekivano, od kreatora, koji istražuje novo, originalno, neviđeno. Originalnost razlikuje umjetnika od zanatlije, a ako je novostvoreno ujedno i grafički virtuozno, onda dobru karikaturu (dobru sliku, grafiku) svakako ne treba smatrati - neumjetničkom.

Poslužimo se riječima Antuna Gustava Matoša. Još 1900. godine u pismima iz Pariza, A. G. M. izvještava čitatelje lista *Hrvatsko pravo* o izložbama karikature u sklopu Velike svjetske izložbe: *...ne bi bila zrcalo ljudskog duha ... da nema karikaturista*. Zatim 1901. godine piše: *Karikatura je tamna laterna magica ideala, potrebna je umjetnosti kao negativne vrijednosti matematičari!* A 1910.: *Karikatura je kao društvena kritika jedini znak više kulture, jedini vidljivi znak premoći pameti nad glupošću, artista nad okolinom. Sloboda karikature je sloboda duha, sloboda mišljenja, pobjeda duha nad glupom materijom.*¹

PIONIR SPLITSKE KARIKATURE

Jedno je sigurno: Emanuel Vidović pionir je splitskoga kruga karikaturista.

To potvrđuje i Duško Kečkemet: *Emanuel Vidović je svojom prvom izložbom karikatura 1901. (Izložba slika E. Vidovića i J. Lalića, Split, foaje Općinskog kazališta) u Splitu i osnivač karikature u Dalmaciji, koju je dalje nastavio i najviše razvio njegov mlađi drug Angjeo Uvodić.*²

A Frano Dulibić, povjesničar hrvatske karikature, citira Angjea Uvodića, sigurno najvećega splitskog karikaturista: *Vrijedi zabilježiti, da je osnivač nove karikature u Dalmaciji bio E. Vidović...*³

*Značenje Vidovića za karikaturu u Dalmaciji je golemo - njegovi suvremenici poput Uvodića smatrali su ga pokretačem suvremene karikature u Dalmaciji.*⁵

OBJAVLJENE VIDOVIĆEVE KARIKATURE

Prve Vidovićeve karikature su bile izložene 1901. u splitskom Kazalištu, na *Izložbi slika E. Vidovića i J. Lalića, Split, foaje Općinskog kazališta* (Duško Kečkemet⁵, Frane Dulibić⁶ i Martina Kalle⁷), iako je, prema Vjekoslavi Sokol⁸, Vidović svoje je karikature izlagao već 1899. godine.

U humoristično-satiričkom listu *Duje Balavac*, u razdoblju od 1908. do 1912., objavljena je ukupno 51 potpisana karikatura Emanuela Vidovića.

Na velikoj *Izložbi jugoslavenskih umjetnika iz Dalmacije* 1919. godine, uz karikature Ivana Mirkovića, Petra Mitrovića, Frane Branka Angelija Radovanija, Zvonimira Rakamarića, Angjela Uvodića, Slavana Vidovića i Antuna Zuppe, izložene su i karikature Emanuela Vidovića.⁹

Na retrospektivnoj izložbi *Emanuel Vidović 1870/1953.* u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1971. godine, izloženo je 15 karikatura.¹⁰

Ni teoretičari karikature nisu zaobišli Vidovićeve karikature.

Dubravko Horvatić je u Knjigu br. 5 *Antologije hrvatskog humora, Ples smrti, Antologija hrvatskog likovnog humora* (izbor i predgovor Društvo hrvatskih humorista, Zagreb 1975.), uvrstio 6 karikatura Emanuela Vidovića (sve iz *Duje Balavca*, iz 1908., 1909. i 1911.).

Na izložbi *Stoljeće karikature u Splitu* (Muzej Grada Splita, 1997./98.), postavljene su dvije Vidovićeve karikature (Dušana Mangjera i Monsignora Moscovite, koja je na naslovnoj stranici kataloga).

Frano Dulibić je u svoju kapitalnu knjigu *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*, Leykam international, Zagreb, 2009., uvrstio 4 karikature Emanuela Vidovića, posvećujući mu i 4 stranice teksta.

PREZENTACIJA VIDOVIĆEVIH KARIKATURA

Šira javnost danas može biti upoznata s Vidovićevim opusom karikature samo preko javno izloženih radova.

U *Galeriji E. Vidovića* izloženo je 5 karikatura (Rosandić, Meštović, Begović - 4 crteža, Moscovita i Mangjer). Nisu međutim izloženi originali, nego samo otisnute kopije!

U *Galeriji umjetnina Split* izložena su 4 Vidovićeve rada (dva Begovića, Rosandić i Petravić). Ovdje su istina izloženi originali, a ne kopije, ali to ipak nisu oni originali koji su crtani (a tako i datirani) za tiskanje u *Duji Balavcu*. Izložene su bojane karikature (postoje dvojbe je li sam Vidović precrtavao svoje radove pa ih potom bojao, ili je to radio mladi Zvonimir Rakamarić, u znak poštovanja prema velikom majstoru,¹¹ kod kojeg je i završio slikarski tečaj).

Originalne Vidovićeve karikature (tiskane u crno-bijeloj tehnici, gdje se crtež stvara crtom koja čini konturu ili pletivo plohe) očito su ponovo precrtane i potom bojane! Vidović je u svojim "pravim" slikama pigmentom boje stvarao (između ostalog) prostor, volumene, plohe, a u ovim izloženim radovima boja služi samo za plošno ispunjavanje ploha, i u "funkciji je estetike"!

Držimo da pravi autor ne bi sam sebe tako dosljedno kopirao, uvijek bi kreativna nemirna ruka "malo pobjegla" i poigrala se novim detaljem, sjenom, a ovdje su linije doslovno "precrtavane". Ako je Vidović i imao želju (ili potrebu) da ponovi sebe, virtuoz u njemu bi možda "odsvirao" istu temu, ali bi svaka nova interpretacija bila svoje djelo.

Konačno, zašto bi Vidović svoje originalne karikature potpisivao pseudonimom (Rode) a poslije njihove kopije ukrašene bojom potpisivao prezime-
nom (čak ni ovaj potpis nije jednak kao kod njegovih slika).

U *Galeriji E. Vidovića* stalno se "vrti" film *Emanuel Vidović slikar* (scenarij Splitsanin Igor Zidić, režija Solinjanin Bogdan Žižić, Zageb film 1985.), koji je obradio samo Vidovićev slikarski opus, kako to i sam naslov filma najavljuje; karikature se ne spominju.

Ipak, zahvaljujući Gradskoj knjižnici Marka Marulića, zainteresirani mogu pogledati komplet *Duje Balavca 1908.-1912.*, čak preko interneta (zahvaljujući *Digitalizirnoj zavičajnoj zbirci Spalatina* - voditeljica zbirke Nada Dragana), pa potražiti one karikature s potpisom Rode.

Eh, kako bi to bilo kada bi Split imao jednu mirnu kavanu, s tihom glazbom i Vidovićevim (i Meneghello-Dinčićevim, i Uvodićevim...) karikaturama po zidovima, kao mjesto ugodnog druženja i inspiracije.

KOMPLETNA OSOBA

Pokušavajući još jednom osvijetliti Vidovićeve karikature, nastojimo ponovo ukazati na kompletnost njegove osobe. Bavljenje karikaturo (u jednom humoristično-satiričnom listu) jedan je od brojnih društvenih angažmana ovog velikog umjetnika. Veliki slikar nije radio samo u osami svog atelijera već se aktivno uključio u društveni i kulturni život grada.

O Vidoviću Duško Kečkemet piše:

... Došavši u Split (1907.), Vidović je razvio još veću djelatnost, i u svom ateljeu i u javnom i kulturnom životu grada... Uza sve političke i socijalne nesuglasice, grad se tada osjećao kao jedna velika obitelj. Ta Split nije onda imao ni dvadeset tisuća stanovnika. U tom intimnom i familijarnom gradu Vidović je postao jedna od središnjih ličnosti javnog života, jer je Meštrović samo rjeđe navraćao. Ako shvatimo jednu takvu sredinu i takav ambijent, ne ćemo se začuditi, da tri splitska slikara, Ante Katunarić, Virgil Meneghello-Dinčić i Emanuel Vidović, pokreću najpopularniji humoristički list u gradu, "Duje Balavac", koji je redovito izlazio od 1908. do 1912., i kroz šalu i karikaturu vrlo oštro i napredno kritizirao sve nastranosti, kako pojedinaca tako i društvenih stranaka. Možda nam takav list, na svojim humorističkim stranicama, daje vjerniji predgled tadašnjeg stanja u gradu i u Dalmaciji nego sva vladina i strančka glasila i novine.¹²

Novinar Jerolim Čogelja jednom je zapisao (*Duhovito u slikaru*):

... Ali jedna ga karakteristika nije ostavljala, kad je bio izvan svog ateljea i kada je odlagao boje i kistove: pratio je s naročitom budnošću sve manifestacije javnog života, a mnoge od njih gledao je i pod kutom smiješnoga, jer je milovao šalu i duhovitost, a da se u tome nikada nije spuštao do vulgarnog.

U Vidovićevu krugu, koji se poslije Prvog svjetskog rada osipao, jer su nastali novi životni uvjeti, kada je u novoj državi ojačana buržoazija počela željeznim petama vitezova razbojnika kapitalističke ere gaziti shvaćanja idealnog, naivnog naprednjaštva i bez milosti ići svojim ciljevima, govorilo se rado i mnogo o romantičari prošlih predratnih dana, koji su sizali tamo u početak stoljeća. U tom razdoblju se u Splitu oko mladih naprednjaka realističke Masarykove građanske škole

*počela okupljati masa težaka i malog građanskog svijeta u borbi protiv Austrije, klerikalizma, frankovluka i mrtve ruke kao najjačeg zemljoposjednika. Tu je i Vidović s grupom inteligencije, kulturnih radnika i umjetnika bio vrlo aktivan. Tada je začet i Duje Balavac, jedan od najbolje uređivanih i ilustriranih satirično-humorističkih listova svog doba, gdje su Vidović, Ante Katunarić, Meneghelo-Dinčić i drugi davali bogate priloge i kroz satiru i smijeh pridonosili rušenju austrijske dispocije i njenih domaćih satelitskih pojava, koje su radale ondašnje naše bijedne političke prilike...*¹³

STOL MUDRACA

Jedna je splitska kavana ušla u legendu, i to kavana smještena *navrj Pjace*, a traje od 18. vijeka do naših dana. Venecijanac Turcatti otvorio je još 1772. *Botega di Kafè*, od 1807. Seiban vodi *Švicarsku kavanu (Caffè degli Svizzeri)*, Grioni otvara *Caffè Grioni*, pa Troccoli 1860. otvara *Caffè dei Signori - Gospo-sku kafanu*, a nakon širenja konačno *Caffè Troccoli*. Njegova kafana postala je središte okupljanja oko probudene nacionalne hrvatske svijesti. Kavanu zatim 20 godina vodi Pirolo, a slijedećih 10 godina Panachoff. Poslije Prvoga svjetskog rata Matić i Čulić otvaraju kavanu i hotel, pod imenom *Central - Matić*.

U vrijeme između dva svjetska rata kavana je središte modeliranja političke i umjetničke misli, mjesto gdje su se za *stolom mudraca* - dugom kamenom pločom s grbom Grada (prema nacrtu inženjera Fabjana Kaliterne, sastajali gradonačelnik dr. Ivo Tartaglia i odabrani istaknuti građani i umjetnici (uz Emanuela Vidovića tu su Ante Katunarić i Virgil Meneghelo Dinčić, braća Marko i Angjeo Uvodić, Dinko Šimunović, Grga Novak, Ivan Meštović, Milan Begović ...). U kavanu vraćaju i književnici Vladimir Nazor, Ivo Vojnović, Ante Tresić Pavičić, Josip Kosor, Filip Marušić, Rikard Katalinić Jeretov, Ivo Cippico, Božo Lovrić, Ivo Tartaglia, kipari Ivan Rendić, Toma Rosandić, Arturo Ferraroni, Branislav Dešković, Paško Vučetić, Karlo Inchiostri, slikar Josip Lalić, kompozitor Josip Hatze, arhitekti Ante Bezić i Kamilo Tončić...¹⁴

Na sjajnoj karikaturi Angjea Uvodića - pod nazivom *Posljednja večera* (objavljena na naslovnici *Kulturne baštine* br. 35) prikazan je taj stol mudraca, a na počasnome mjestu u sredini, odmah do doktora Šimuna Tudora nacrtan je Emanuel Vidović (slika 29).

Teško je danas i zamisliti takav *koncetrat* intelektualne elite na jednome mjestu, pa ne čudi što je legendarna kavana na Pjaci bila epicentar većine umjetničkih, kulturnih i društvenih vibracija. Naravno, rasprava, šale i vica nije nedostajalo.

Koliko su umjetnici bili povezani, vidi se i po temu što su se i međusobno portretirali, opet u karikaturi. Na priloženim karikaturama (slike 25-30) vidljivo je kako su Vidovića u karikaturi prikazali kolege A. Uvodić; A. Katunarić i Meneghello Dinčić.

To kreativno druženje rezultiralo je osnivanjem *Hrvatskog umjetničkog društva Medulić* godine 1908. (Meštrović i Vidović), koje je okupljalo mlade umjetnike, pa u Zagrebu već 1910. imaju izložbu *Nejunačkom vremenu usprkos*. Organizirana je *Prva dalmatinska umjetnička izložba* 1908. godine, gdje je Vidović jedan od organizatora (izložba je 2010. godine rekonstruirana u Galeriji umjetnina). Formirano je i *Društvo za polipšavanje Splita* 1909., čiji je Vidović aktivni član. Emanuel Vidović bio je u prvom Upravnom odboru *Društva za zaštitu i unaprjeđenje Marjana - "Marjan"*, koje je osnovano 1903.¹⁵

Vidović je 1909. imenovan i u pokretački odbor za osnivanje udruženja *Za Split*, koje bi brinulo o ljepšem i urednijem Splitu. Društvo je na Meštrovićevu inicijativu obnovljeno 1937. pod imenom *Za stari Split*, a to je preteča *Društva prijatelja kulturne baštine* (osnovano 1971.).¹⁶

Konačno, trojica prijatelja slikara (Emanuel Vidović, Ante Katunarić i *Virgil Meneghello Dinčić* 1908. pokreću humoristično-satirični list *Duje Balavac*.

DUJE BALAVAC

Duje Balavac izlazio je od 1908. pa do 1912. bez prekida (tisak Splitske društvene tiskare). U svim brojevima Emanuel Vidović objavljivao je svoje radove. U drugom "turnusu" izlazenja *Duje Balavca* (1921.-1923.) Vidović nije sudjelovao.

U povodu *Izložbe 100 godina prvog broja "Duje Balavca"* Gradske knjižnice Marka Marulića (autorica izložbe Ingrid Poljanić) u okviru ciklusa *Smij i suze staroga Splita*, Vanja Škrobica piše:

...Časopis "*Duje Balavac*" nije bio namijenjen isključivo zabavi, nego je žestoko kritizirao negativne društvene pojave. Pod u prvom broju istaknutim motom

Ludere non laedere! (Šaliti se, ali ne vrijeđati!), britki tekstovi pratili su gradska svakodnevnog događanja (maskenbale, nogometne utakmice Hajduka, urbanizam), ali i državnu politiku. Većinu tekstova, i to na splitskoj čakavici, napisao je sam Katuranić, koristeći se pseudonimima Piperle, Getar, Duje...

"Balavac" je izlazio neredovito jer je bio stalno na udaru cenzure, a u predratnoj složbenoj političkoj situaciji nikomu nije bilo do smijeha i satire. Tijekom ratnih godina časopis nije izlazio, a onda je "Duje Balavac" postao "Duje Grintavac" (u jednom broju kao šaljivi prilog "Zastava", 1914), a potom se javlja kao "Brbljavac". Izvornom imenu "Duje Balavac" vraća se kratko 1921/22/23. Unatoč činjenici da su izašla samo 22 broja, mnogi drže da je "Duje Balavac" udario temelje karikature, pa čak i splitskoga stripa.¹⁷

SPLITSKA TRADICIJA KARIKATURE

Eto, duga je tradicija splitske karikature i časopisa koji je objavljuju. Još 1900. dotur Vice Mihaljević Neurastenicus izdaje svoj *Pregršt šušnja*. Spomenuti *Duje Balavac/Grintavac/Brbljavac* izlazi s prekidima (Prvi svjetski rat) od 1908. do 1923. Marko Uvodić 1920. godine stvara svoj šaljivi list *Grom*. Iste se godine tiska *Šupjača*, a popularni Ante Ružić- Bačo pravi seriju listova, svaki put pod drugim nazivom - *Luce Kusa Badalo Gladnuš Kukurmar Pantagana Manjinjorgo*. Pojavljuju se *Golub* (1919.), *Električne stranice* (1920.), *Parangal* (1926.), *Štandarac* (1935.), *Ježinac* (1935., opet Marko Uvodić). Najdugovječniji je *Pomet (Slobodna Dalmacija)*, koji traje od 1952. pa do naših dana (evo nekidan se slavio 3000 broj, a da bi ga izdavač *Slobodna Dalmacija* netom nakon toga - ukinuo!). Ne smije se zaboraviti *Berekin* (od 1978., šarene splitske ekipe vrckava duha), ni *Žulj* (1995. Žarka Luetića), a treba se sjetiti i *Ferala* (od 1984.), koji je uz političko-satirički karakter njegovao splitski humor (duhovite fotomontaže bile su njegov zaštitni znak).

VIDOVIĆEVE KARIKATURE

Ovaj osvrt odnosi se samo na Vidovićeve karikature objavljene u humoriistično-satiričnom listu *Duje Balavac*, u razdoblju 1908.-1912.¹⁸

Ukupno je objavljena 51 Vidovićeva karikatura (D. Kečkemet¹⁹ je nabrojio 45 crteža, a onda se to dalje prenosi - Veljko Vučetić²⁰).

PORTRET KARIKATURE

Iako je list Duje Balavac objavljivao razne tipove karikatura (portret karikaturu, geg karikaturu, političku karikaturu i posebno lokalno šaljivo-kritičku karikaturu - kojom je komentirao sve što se u Splitu i Dalmaciji događalo, od karnjevala i društvenih plesova do uređenje grada i prljavštine), Vidović se ograničio isključivo na portret karikaturu. Svih 51 njegovih objavljenih radova su portreti tadašnjih uglednih građana.

Poznato je kako Vidović na svojim slikarskim radovima rijetko ili nikako ne prikazuje ljudske figure (ako ih i ima, onda su to samo sjene), pa je možda i ovo bavljenje karikaturnom ljudskih likova njegov mali ventil.

U ove 4 godine Duje Balavca objavljeno je ukupno 247 portret karikatura (od toga su 51 Vidovićevih i 48 Meneghella-Dinčića).

Kako bismo uvid u pravo značenje ovog broja portret karikatura ondašnjih uglednika iz Splita (koji je tada imao ispod 20.000 stanovnika) i Dalmacije, promislimo kako bi to bilo kada bi netko danas (kada je Split deseterostruko veći), nacrtao takav niz današnjih moćnika i još tekstom kritizirao njihove političke i moralne stavove, propitkivao načine stjecanja kapitala i *rodijačku* umreženost!

Usput, ne zaboravimo, Split i Dalmacija su u to doba bili pod upravom Austro-Ugarske K.u.K. monarhije, kada se o demokraciji i pravu na slobodno mišljenje u *svojoj* državi moglo tek sanjati!

MUŠKI PORTRETI

Portretirani su uglavnom muškarci! Zanimljivo je kako je u broju iz 1933. objavljena jedna ženska karikatura Antuna Zuppe pod naslovom *Zar nije Shimmy?* (vjerovatno se radi o prvakinji splitskog kazalista), a lik žene se pojavljuje i u pet sličica, redovito samo kao dio ambijenta i kao *no name* osobe.

Možemo samo nagađati je li se tu radilo samo o *kavalirštini* tri splitska mušketira karikature (Katunarić, Vidović i Meneghello-Dinčić)²¹ ako se karikatura smatrala kao ruganje, ili u tom vremenu stvarno nijedna žena nije bila javna ličnost, što bi se reklo *preženca*.

PROFIL PORTRET

Zanimljivo je primijetiti da su samo tri karikature crtane *an face*, a sve ostalo su - profili. Poznato je kako je crtajući profil lakše postići sličnost modela i crteža.

Kako u Vidovićevo vrijeme nije bilo digitalnih fotoaparata kojima se lako može *škljocnuti* model, pa ga u atelijeru na miru *skinuti*, precrtavati omjere i detalje, zapanjuje vizualna percepcija autora, koji očito ima *fotografsko pamćenje* i kod kuće grafički reproducira ono viđeno. Prvo brza skica iz glave, a onda mukotrpan rad.

Spomenimo kako su predmetne karikature nastajale od 1908. do 1912., a da je elektrifikacija Splita počela tek oko 1920., što znači da su svi ovi nježni crteži rađeni ili za danjeg svijetla ili uz rasvjete svijeća, petrolejki.

Pretpostaviti je da mu portretirane osobe nisu pozirale u atelijeru, već im je autor *pamtio* lica i stav, onako u prolazu.

KARIKATURE ŠETAČA

Tako ih autor i prikazuje. Dok današnji karikaturisti najčešće portretiraju samo glavu *žrtve*, Vidović prikazuje cijelu figuru. Svaki portretirani ima čvrstu karakterističnu konturu, svoj prepoznatljivi *mot*. Oni uglavnom nezainteresirano prolaze pokraj motrioca.

Osobe su odjevene najčešće u svečanu *nedjeljnu* odjeću, s tamnim kaputima, koji im kao neki plašt pojačavaju stav, izgled. Čini se kao da je Vidović svoje karikature crtao najviše u zimskim vremenima. Uz kaput, i šešir, ako ruke već nisu ugurane u džepove, pridodan je kišobran, često štap, ruke nikada ne vise *bez veze*.

Gotovo sve karikature prikazuju osobu u neutralnom stojećem stavu ili laganom kretanju, rijetke su one (kao maestra Hatzea koji svira na klaviru) koje otkrivaju zanimanje onog kojeg predstavljaju.

Na licima karikiranih nema naznaka raspoloženja, nema smijeha, tuge, bijesa, izrazi lica su neutralni, bez emocija. Osobe su ozbiljne i bez gestikulacija. Očito je da je funkcija Vidovićeve karikature bila postići sličnost, a šaljivo-satirički tekst Katunarićev dodavao je smisao objavljivanju baš te osobe u Duji Balavcu.

Vidovićeve karikature nikako nisu *rugajuće*, ismijavajuće. Gledajući njegove radove lako je zamisliti kako je svaki model poželio imati uokvirenu "svoju" karikaturu na zidu. Karikature su pune nekog dostojanstva, imaju pobjedničku pozu uspješnoga "finog" gospodina.

NEKARIKIRANE KARIKATURE

Iako je definicija karikature - pretjerivanje, naglašavanje, Vidovićeve karikature postižu sličnost s karikiranim osobama bez nepotrebnog karikiranja. Odnosi dijelova lica (nos, čelo, uši, brada...), veličina glave prema tijelu, dužine ruku i nogu, nisu pretjerano karikirani bez potrebe (osim u nekoliko primjera - usve 6 radova, kada je tijelo namjerno izduženo, poput gliste, ali opet odnos veličine glave prema tijelu ostaje realan).

Prepoznatljivost se tražila i postizala u već spomenutoj konturi lika, obrisu cijelog crteža, što uključuje karakterističan način držanja tijela, položaj glave, stav ruku, da bi veliki meštar na kraju sve to ukomponirao u jednu skladnu i poželjnu sliku.

PROFIL PORTRETIRANIH

Ako se pogledaju objavljene portet-karikature, uočljivo je kako su Vidovićeve *modeli* uvaženi i ugledni (muški) građani Splita (i Dalmacije), bilo to političari, svećenici, odvjetnici, suci ili kolege umjetnici. Začudo, nema *pobasjeg svita* (što bi se nekad reklo u Splitu), koji je živio tu, u njegovom neposrednom susjedstvu. Vidović, koji je rođen na Tomića stine, sigurno je svakodnevno viđao varošku sirotinju i događanja na Matejuški (koja je inače vrlo čest motiv njegovih *ozbiljnih* slika). Na primjer, legendarni Roko i Dujka - Cicela (Smojina Cicibela) mlađi su od Vidovića 7 godina, tako da je on gotovo kroz ponistru mogao pratiti njihovu ljubav i *stambene prilike* ispod gajete.

Ni druga dva karikaturista slikara iz *Duje Balavca* (Katunarić i Meneghelo-Dinčić) nisu *obrađivali* takve osobe i ugođaje, nema ribara i težaka, batelana i pitura. Zajedno su ostali na jednoj *višoj* socijalnoj, građanskoj i kulturnoj razini interesa, reklo bi se na *gospodi*.

Začudo, jedini lik koji se nosi *po domaću*, s tradicionalnom splitskom kapom čak, izgleda malo priprosto, a i govori *grezim* lokalnim govorom je sam glavni glumac - Duje Balavac! Kao da je autorima bilo lakše kritizirati višu statusnu imovinsku i intelektualnu razinu (kojoj su zapravo i sami pripadali) s pozicije *običnoga, malog čovika* iz puka.

Za razliku od njih, a izvan kruga Duje Balavca, posebno je Angjeo Uvodić, očito s ljubalju i bez rujanja, prikazivao *običan svijet*, siromašni splitski puk (svijet Lovre Batala, Duje Bambalina, Joze Pušipalte, Jure Spavala, Tome Šupjega, Luce Nevere i Mande Nanare), vjerojatno i pod utjecajem brata, Marka Vidovića Splićanina. Nekako u to vrijeme je i tadašnji gradonačelnik Dr. Vicko Mihaljević Neurastenicus (*Pregršt šušnja* 1900.) pokazivao veliko zanimanje za splitske redikule i berekine.

NO NAME KARIKATURA

Ni jedna portretirana osoba nije u Duji Balavcu imenovana. Međutim, Vidovć je u *duplom pasu* s Katunarićem vješto pokazivao na koga ciljaju. Kroz prikladnu pjesmicu (autor Ante Katunarić, koji je pisao na *starom* splitskom govoru, čakavici ikavici) sigurno se moglo naslutiti koga su zajedno *uzeli na zub*. Tako tekst ispod karikature arhitekta Ante Bezića - *Iz društva inženjira*, glasi:

*Inženjer je i punpjer.
Žrtvuje se od požara
Da očuva sviju.
Navlastito pazi dobro
Staru biskupiju.
On je strašni domoljub na cviče
I jubitej domaćega štila,
Al' ga steže aisenbanbau
Ka i svaki tamašnji babau.
Kad mu nebi ta pipita bila,
Možda bi ga okrunila vila.*

Nisu svi *uslikani* tako dobro prošli. Uz karikaturu pod nazivom *Zlogasni Antonije* (?), dotičnom su upućene poruke:

Antonije, nemoj ni unaprid zabadat Smodlaku radi trobojnice, kad te sada i troglava dosta.

Antonije, budi i unaprid jugoslaven u okviru...

Antonije ne budi nenavidan na Duju.

Antonije, pusti u miru Splicićane u njihovom čaru.

Dodani su i komentari: *Najveće svinjče jugoslavenskog juga* -A. G. Matoš
Najfurbastiji gjornalista osin mene. - D. Balavac.

RODE

Možda je takva *oštrina* rezultirala da su se autori radova u Duji Balavcu prikrivali pseudonimima. Emanuel Vidović svoje je karikature potpisivao kao Rode, Katunarić kao Piperle (Katunarić kao urednik objavio je samo par svojih karikatura, ali je *udarao pečat* listu svojim tekstovima, opet pod krinkom, najčešće kao Duje Balavac), a Meneghello - Dinčić kao Baf-Baf. I Angjeo Uvodić, koji se proslavio svojim karikaturama, i koje je potpisivao pravim imenom (ili samo inicijalima AU), svoje radove u prvom broju Duje Balavca (4 karikature, suradnja nažalost nije duže trajala) potpisivao je kao Lepe.

Pseudonim je naravno davao izvjesnu *slobodu govora*, a možda se radilo i o maloj računici. Naime, sva trojica (Vidović, Katunarić i Meneghello-Dinčić) profesionalni su slikari, što znači da su ipak živjeli od prodaje svojih umjetničkih slika. Pretpostaviti je kako su *modeli* i *mete* njihovih karikatura bili ujedno i klijentela koja je bila u mogućnosti kupiti njihove radove.

LIKOVNA VRIJEDNOST

Vidovićeve karikature neosporno imaju neponovljivu grafičku vrijednost. Iako plošno rađene, odaju dojam skulpturalnosti figure.

Onovremene neizbježne probleme tehnike crno-bijelog tiskanja Duje Balavca, Vidović uspješno svladava kombinacijom tanke linije profila glave, i teškom masom figure, koja se plete finom mrežom drhtavih linija, titrajem pera u ruci koja kao da vibrira i *tka* tamni goblen. To pletivo su jednom uske paralelne linije koje prate plohu u prostoru, drugi put je to *karirana* šrafrana ravna ploha sa dva međusobno okomita smjera paralelnih crtica, a najčešće se ploha stvara gustom čipkom elipsastih pokreta pera bez prekida.

Vidović nije eksperimentirao bojanjem svojih karikatura, što se pojavilo u Duji Balavcu od broja 2. god. III 1910. (Baf-Baf - karikatura Dane Matošića.)

To ne treba brkati sa crveno tiskanim brojem 4. iz 1908., kada su i 4 Vidovićeve karikature tiskane u crvenom, a ne crnom tonu.

Na *klizavom* terenu karikature Vidović ostaje svoj, rođeni likovnjak, vrstan crtač, reklo bi se pravi gospodin likovnosti.

VIDOVIĆ KAO UZOR

Već smo naveli kako je najznačajniji splitski karikaturist - portretist Angjeo Uvodić napisao (priznao) kako je upravo Emanuel Vidović *...osnivač nove karikature u Dalmaciji...*⁴

Uz Vidovića, glavni karikaturist Duje Balavca bio je Virgil Meneghello-Dinčić, popularni Baf-Baf (1876.-1944.). Evidentne su mnoge sličnosti u grafičkom prikazu portret karikatura ova dva prijatelja. Za neke nepotpisane karikature iz Duje Balavca vrlo je teško odrediti tko je od njih dvojice autor crteža. Gotovo na isti način crtali su pojedine dijelove tijela (recimo - uši, brade...), a pogotovo sjencenja i šrafranja, očito su zajedno iskušavali mogućnosti tadašnjeg načina tiskanja.

Inače Meneghello - Dinčić bio je najproduktivniji crtač Duje Balavca. Samo u razdoblju 1908.-1912. taj vrsni karikaturist Baf-Baf je objavio 48 karikatura portreta (na nekim crtežima je i po nekoliko *face*) te 33 *opće* karikature. Tome sigurno treba pridodati i čitav niz manjih nepotpisanih crteža vinjeta, koji očito imaju njegov grafički rukopis. I lik Duje Balavca njegovo je djelo.

Godinama kasnije jedan od najvećih svjetskih portret karikaturista David Levin (rođen i umro u New Yorku, 1926.-2009.) u crno-bijeloj tehnici crta tanke linije te popunjava plohe svojih karikatura na gotovo jednak način kao što je to činio naš Vidović.

SPLIT VIDOVIĆU

Vidovićev rodni grad odužio se svom velikom slikaru kao ni jednom drugom umjetniku. Kako danas stoje stvari, nema naznaka da bi neki novi umjetnik ponovio takvo opće priznanje.

Postavljena mu je spomen-ploča s brončanim reljefom na rodnoj kući na Šperunu, u Velom varošu, odakle se mali Emanuel uputio u svoj svijet.

Split je još 1963., deset godina nakon smrti svog velikog slikara, u novoformiranom parku koji i nosi njegovo ime, podigao umjetniku brončani

spomenik, rad *Frane Kršinića* (1897.- 1982.). *Grad* je u to vrijeme bio više od dva puta manji nego danas, a ipak je imao snage i kulture odužiti se pravome čovjeku i odabrati pravog kipara.

Prije nekoliko godina spomenik je oštećen (istraga je u toku), na lijevoj ruci slikara pojavila se jedna pukotina-rupa promjera 5 centimetara! Šteta što danas Grad nema volje zakrpati tu sramotnu mrlju naše kulture. Gradska služba za kulturu još je prije nekoliko godina pismeno obaviještena o ranjavanju spomenika. U eseju *Kip* objavljenom u *Kulturnoj baštini* 34/2007. (Društvo prijatelja kulturne baštine Split) također se govori o oštećenju spomenika i potrebi njegova popravka.²²

Ni splitski likovnjaci nisu ostali dužni svojem bardu. HULU (Hrvatska udruga likovnih umjetnika) Split (nekad podružnica ULUH-a za Dalmaciju, pa ogranak HDLU-a) još je 1984. ustanovila Veliku nagradu Splitskog salona *Emanuel Vidović*.

U Splitu je vrlo aktivna i Likovna udruga *Emanuel Vidović*, gdje se okupljaju zaljubljenici boje i kista koje je život odveo u druga zanimanja, i koji svake godine vijencem okite rodnu kuću ovog velikog splitskog slikara.

Pod okriljem Muzeja grada Splita godine 2006. otvorena je Galerija Emanuel Vidović (u preuređenoj klasicističkoj palači Andrić, na Poljani kraljice Jelene b.b., pokraj Mletačkih i Srebrenih vrata), u kojoj su trajno izložena njegova djela.

Slobodna Dalmacija tradicionalno svake godine daje Nagradu *Emanuel Vidović* za životno djelo u području umjetnosti.

NAŠA KARIKATURA DANAS

Evidentno je kako su splitsko-dalmatinski krug karikature pokrenuli školovani likovnjaci slikari, kojima su se pridružili i drugi umjetnici - Emanuel Vidović (1870. - 1953.), Meneghello-Dinčić (1876.-1944.), Ante Katunarić (1877.-1935.), Angjeo Uvodić (1881.-1942.), Zvonimir Rakamarić (1866.-1833.), Antun Danilo (1882.-1944.), Petar Mitrović (1886.-1950), Vinko Foretić (1888.-1958.), Ivan Mirković (1893.-1988.), Ivo Tijardović (1895.-1976.), Antun Zuppa (1897.-1969.), Milan Tolić (1899.-1990.), Jozo Kljaković (1899.-1969.), Joko Knežević (1907.-1988.), Božo Matas (1907.-1996.), Petar Zrinski (1911.-1992.).²³

Usprkos tome, među današnjim splitskim (i hrvatskim) karikaturistima, vrlo malo je slikara! Od preko 100 članova Hrvatskog društva karikaturista, nažalost, tek nekolicina je završila umjetničke akademije. Umjetnici *s diplomom* očito su odustali od karikature i njezinog društvenog angažmana.

Ipak, tu su sada neki novi ljudi, hrvatska se karikatura dobro drži na brojnim svjetskim natjecajima karikature (hvala internetu).

Portret, nekad omiljena slikarska disciplina, posebice imućnijih građana i uglednika, danas je gotovo zaboravljen. Pripomogla je tome i digitalna fotografija, koja vjerno pamti naša lica za buduće generacije. Baš tu je portret karikatura trebala doći na svoje, jer ona može (ako karikaturist to umije) prikazati *interieur*, osobe a ne samo njezino lice.

No, slikari i drugi umjetnici, skloniji instalacijama i performansima, ne pokazuju zanimanje ni za portret karikaturu, ne žele se javno iskušati u toj osjetljivoj disciplini. Uistinu, nije lako u nekoliko kroki poteza perom u isto vrijeme postići sličnost s portretiranom osobom, a ujedno i dati nešto više od toga, prikazati karakter i dušu (kao što je na primjer Milan Tolić karikaturom genijalno prikazao Miljenka Smoju).

Zahvaljujem gosp. Nevenu Vidoviću, unuku Emanuela Vidovića, na dragocjenim podacima i ustupljenoj literaturi.

BILJEŠKE

- ¹ Frano Dulibić: *Prilog za historiografiju karikature u Hrvatskoj*. Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, IPU, Zagreb 2004.
- ² Frano Dulibić: *Pretpovijest i počeci karikature u Hrvatskoj*. Rad. Inst. povij. umjet., 2004. i Zrinka Boršić: *Marulić nije samo otac hrvatske književnosti, nego i prvi hrvatski karikaturist (razgovor s dr. Željkom Sabolom)*. *Vjesnik*, 2000.
- ³ Duško Kečkemet: *Emanuel Vidović, život i djelo*. Zagreb, 1959. 71.
- ⁴ Frano Dulibić: *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb, 2009. – bilješka 369. 259. (*Angjeo Uvodić: Naši karikaturiste*. Jug, 7. Split, 1911.)
- ⁵ Frano Dulibić: *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb, 2009. 259.
- ⁶ Duško Kečkemet: *Emanuel Vidović, život i djelo*. Zagreb, 1959. 71.
- ⁷ Frano Dulibić: *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb, 2009.
- ⁸ Martina Kalle: *Mađaron u kolijevci*. *Vjesnik*, 8. 2. 2010.
- ⁹ Vjekoslava Sokol: *Stoljeće karikature u Splitu - katalog*. Split, 1997.

- ¹⁰ Iris Slade: *Specifičnost likovne produkcije Angjela Uvodića*. Kulturna baština 35, Split 2009., bilješka 23, 253.
- ¹¹ Retrospektivna izložba *Emanuel Vidović 1870./1953.*, Umjetnički paviljon u Zagrebu, Katalog Igor Zidić, 1971.
- ¹² Frano Dulibić: *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb, 2009., 260.
- ¹³ Duško Kečkemet: *Emanuel Vidović, život i djelo*, Zagreb, 1959., 27.
- ¹⁴ Jerolim Čogelja: *Duhovito u slikaru*. zapis.
- ¹⁵ Duško Kečkemet: *200 godina jedne splitske kavane*. Slobodna Dalmacija, Split, 1961.; *Borba za grad*, 2002.
- ¹⁶ Duško Kečkemet: "Marjan" Društvo za zaštitu i unaprjeđenje Marjana 33., Marjane, naš Marjane, Split, 2001.
- ¹⁷ Stanko Piplović: *70 godina Društava za zaštitu kulturne baštine Splitsa*. Kulturna baština br. 11-12, 1981. 134.
- ¹⁸ Vanja Škrobica: *Šaliti se, ali ne vrijeđati*, Split, Izložba 100 godina prvog broja *Duje Balavca*, Vijenac, 2008
- ¹⁹ Uvezani komplet svih brojeva Duje Balavca bili smo u mogućnosti pregledati i skenirati zahvaljujući ljubaznosti gospođa Mirjane Matošić Juretić i Sandre Tomić).
- ²⁰ Duško Kečkemet: *Emanuel Vidović, život i djelo* Zagreb, 1959. 27.
- ²¹ Veljko Vučetić: *Povijest splitskog humora, Duje Balavac* Nedjeljna Dalmacija 22. 5.1977.
- ²² Ako su tri splitska mušketira karikature - Katunarić, Vidović i Meneghello - Dinčić, onda je nesumnjivo Angeo Uvodić -D'Artanjan (E. Š.)
- ²³ Edo Šegvić: *Kip*. Kulturna baština, br. 34., 2007., str. 323.
- ²⁴ Frano Dulibić: *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb, 2009.

EMANUEL VIDOVIĆ' S CARICATURES

Summary

In order to demonstrate the immense creative potential of the famous Split born painter, Emanuel Vidović, a series of his caricatures is presented in this paper. The caricatures which make a valuable addition to his creative work were published in a satirical publication known as *Duje Balavac*.

His caricatures were presented in the books on the Croatian art of caricature, by Du-bravko Horvatić and Frano Dulibić. Some of them were even exhibited at the Split Art Gallery and the Emanuel Vidović Gallery. And yet, many people are ignorant of his brilliant caricatures.

The immense individual complexity of the artist is usually reflected in his creations. Emanuel Vidović's caricatures also demonstrate a high level of social awareness. In other words, the famous artist was not only creative in the peaceful atmosphere of his atelier, but he creatively participated in the socio-cultural life of the city, as well.

In co-operation with the two painters, who were also his friends – Ante Katunarić and Vergil Meneghello-Dinčić, Emanuel Vidović initiated *Duje Balavac*, a satirical publication in which local authorities were both criticised and ridiculed.

This paper addresses only the caricatures published in *Duje Balavac*, in the period 1908-1912. In this period, 51 portrait caricatures were published. They featured the distinguished male citizens of Split: politicians, lawyers, judges, priests and fellow artists.

Emanuel Vidović is considered as the pioneer of the Split circle of caricaturists. He also became, at the time, a role model of the city caricaturists.

This great painter signed his caricatures as Rode. It was customary, at the time, to sign caricatures with a pseudonym.

The graphic value of Vidović's one-dimensional caricatures is indisputable. In this specific artistic field, Vidović demonstrated his unique artistic expression and proved, once again, his excellence in drawing.

slika 1. Visko - Srbobran (?), Duje Balavac, Split, 1908., br. 2, 6.

slika 2. Prof. Pier (?), Duje Balavac, Split, 1908., br. 2, 6.

slika 3. Monsignor Moscovita, Duje Balavac, Split, 1908., br. 3, 2.

slika 4. Novinar Dušan Mangjer, Duje Balavac, Split, 1908., br. 3, 3.

slika 5. Dr. Herkulan Salvi, Duje Balavac, Split, 1908., br. 3, 3.

slika 6. Pop M. (?), Duje Balavac, Split, 1908., br. 3, 4.

slika 7. Pape (?), Duje Balavac, Split, 1908., br. 4, 2.

slika 8. Parlamentarac (?), Duje Balavac, Split, 1908., br. 4, 3.

slika 9. Sudac (?), Duje Balavac, Split, 1908., br. 5, 10.

slika 10. Srećko Albini, Duje Balavac, Split, 1908., br. 7, 6.

slika 11. Konzervator (?), Duje Balavac, Split, 1909., br. 10, naslovnica

slika 12. Gospar redatur (?), Duje Balavac, Split, 1909., br. 11, 5.

slika 13. Il Dalmata (?), Duje Balavac, Split, 1910., br. 1. 5.

slika 14. Gradonačelnik Trogira(?), Duje Balavac, Split, 1910., br. 1. 7.

slika 15. Doktor Giovanni (?), Duje Balavac, Split, 1910., br. 4. 10.

slika 16. Maestro Josip Hatze, Duje Balavac, Split, 1910., br. 12. 4.

slika 17. Toma Rosandić, *Duje Balavac*,
Split, 1911., br. 5, 3.

slika 18. Redatur (?), *Duje Balavac*,
Split, 1911., br. 7, 3.

slika 19. Ing. A. Barač, *Duje Balavac*,
Split, 1911., br. 7, 2.

slika 20. Advokat (?), *Duje Balavac*,
Split, 1911., br. 7, 2.

slika 21. Odvjetnik (?), Duje Balavac, Split, 1911., br. 7, 3.

slika 22. Političar iz Šibenika (?), Duje Balavac br. 9. (1911.) str. 3.

slika 23. Ivan Meštrović, Duje Balavac, Split, 1911., br. 9, 4.

RODE
Rode.
Rode

slika 24. Rode, potpisi kojim je Emanuel Vidović potpisivao svoje karikature

Drugi umjetnici crtaju Vidovića

*slika 25. Crtež Angjela Uvodića, mapa
Karikature, 1905.*

*slika 26. Crtež Ante Katunarića-Piperle,
Duje Balavac, Split, 4.4.1908., br 3, 6.*

*slika 27. Crtež Virgila Meneghello Dinčića-Baf
Baf, Duje Balavac, Split, siječanj 1910., br. 12, 1.*

*slika 28. Crtež Angjela Uvodića,
Karikature, U naponu stvaranja, 1922.*

slika 29. Crtež Angjela Uvodića, Posljednja večera, Stol mudraca, 1926.

slika 30. Crtež Virgila Meneghella Dinčića, 1943.